

**Egyház és demokrácia,
egyház és állam –
bibliai és teológiai
megközelítések**

Egyház és demokrácia, egyház és állam –
bibliai és teológiai megközelítések

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa
Szociáletikai Bizottsága

Szociáletikai workshop
A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa
Szociáletikai Bizottsága nyílt ülése

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa
Székhely: 1117 Budapest, Magyar tudósok körútja 3.
Kapcsolat: oikumene@meot.hu
A kiadásért felel: Fischl Vilmos főtítkár

ISBN 978-615-81844-5-8 (PDF)

Egyház és demokrácia, egyház és állam – bibliai és teológiai megközelítések

Tanulmánygyűjtemény

Szerkesztette
Fischl Vilmos

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa
Szociáletikai Bizottsága

Budapest, 2025

Szerzők

Fazakas Sándor
Szabados Sándor
Regőczy Szabolcs
Béres Tamás
Fischl Vilmos

Lektor

Fischl Vilmos

© A szerkesztő, 2025
© A szerzők, 2025
© Kiadó, 2025

Minden jog védve.

Tartalomjegyzék

<i>FAZAKAS Sándor: Egyház és demokrácia – a téma aktualitása</i>	<i>8</i>
<i>SZABADOS Sándor: A demokrácia mennyire egyezik a bibliai mentalitással?.....</i>	<i>19</i>
<i>REGÓCZI Szabolcs: A háborús konfliktusok hatása a demokráciára, utóhatás, kezelés.....</i>	<i>25</i>
<i>BÉRES Tamás: Az egyházak felelőssége a társadalmi igazságosság terén.....</i>	<i>27</i>
<i>FISCHL Vilmos: Az egyház és a társadalom összefüggései a demokrácia tükrében.....</i>	<i>31</i>

Egyház és demokrácia – a téma aktualitása

Absztrakt

Számos jel utal arra, hogy a politika természete megváltozott, a társadalmi együttélés kultúrája változásban van. E változásokat sajnos nem tárgyyszerű elemzések, sokkal inkább indulatok, értelmezési kísérletek, érdekvégyesítési törekvések kísérik. Válaságát éli az a típusú demokratikus kultúra és együttélési forma, amelyről keresztények és egyházak azt gondolták, hogy kellő garanciát jelentenek a múlt században megismert totalitárius hatalomgyakorlással, sok szenvedést okozó igazságtalanságaival szemben. Mit mondhat a keresztény teológia és etika a demokráciáról, annak krízisjegyeiről és milyen impulzusokat adhat a demokratikus együttélés korrekciójára nézve? A krízisjelenségek teljesség igénye nélküli számbevételén túl e bevezető előadás keresi a továbblépés irányait, impulzusait, az egyházak konkrét cselekvési lehetőségeit.

Bevezetés

Az egyház és demokrácia kapcsolatának megítélése koránt sem egyszerű. Egyrészt semmi sem tűnik egyértelműbbnek, mint az a megállapítás, miszerint korunkban az egyházak csakis a demokrácia pártolói lehetnek: erre jogosítja fel őket történelmi örökségük és diktatúrák idején elszenvedett tapasztalatuk. Ha a reformáció vívmányaira gondolunk – mint például a lelkiismeret szabadásának megkövetelése, a saját önkormányzatiságra való igény, az egyházi tisztségek komplementaritásának eszméje, a presbiteriális gyülekezeti rendtartások hatása a helyi vagy regionális politikai-közösségi élet strukturálására nézve, a politikai felsőbbség totális jellegének visszautasítása, Isten feltétlen tekintélyének hangsúlyozása, az írott törvények elsőbbsége az egyén érdekeivel szemben –, nem meglepő, hogy a kereszténység sok helyen a demokratikus társadalomszerveződés bölcsőjét jelentette. Igaz, totalitárius politikai hatalmak és diktatúrák kontextusában gyakran nehéz volt megélni ezt a demokratikus szellemiséget – vagy maga az intézményes egyház hasonult az önkényes hatalomgyakorlás személyi, szervezeti és strukturális formáihoz. Ennek feldolgozása és önkritikus vizsgálata sok helyen még várat magára. Másrészt számtalan sztereotípiát, előítéletet, gyanakvást és negatív érzelmeket jellemzi a vallási intézményeknek, köztük egyházaink történelmi szerepének megítélését a demokrácia válságjelenségeinek kialakulása tekintetében. Ezek közül leggyakoribb az a vád, hogy a kereszténység a tolerancia hiányával, morális nyomásgyakorlással és teokratikus uralmi formák érvényesítésének igényével olyan politikai rendszert kívánt meghonosítani, amely közvetlen az isteni és vallási hatalomgyakorlást tartott volna eszményinek – a végkifejlet viszont több igazságtalanságot, függőséget, politikai kiskorúságot eredményezett. Az ilyen és hasonló vádakkal szemben viszont hangsúlyoznunk kell: világnézeti és politikai értelemben egyetlen kor sem volt

intoleránsabb, mint éppen a miénk. Ezért az egyház és demokrácia kérdéskörének vizsgálatát a demokrácia krízisjelenségeivel kell kezdenünk, néhány tézis és azok kibontásának segítségével.

A demokrácia krízisjelenségei¹

Demokrácia mint a hatalomgyakorlás technikája, idegen célok függésében

Ez azt jelenti, hogy a demokrácia csupán kormányzási technikává vált, és már nem határozza meg természetszerű módon a politikai kultúrát, az adott politikai közösség mentalitását. Hosszú történeti fejlődés következménye ez. Korunk neves olasz filozófusa, Giorgio Agamben hívja fel a figyelmet arra, hogy a demokrácia fogalmának használatában jelen van egyfajta kétértelműség, miszerint a demokrácia fogalmán hol „alkotmányos berendezkedésként, hol pedig kormányzásként értünk”.² Szerinte ez a jelenség a nyugati politikai gondolkodás torzulásának tudható be, amely a politeia eredeti értelmét megbontotta, és a politikai kormányzást a közakaratról leválasztotta. Vagyis a közösség jólétéről való felfogás, és az ezzel kapcsolatos mentalitásbeli és kulturális elemek már nem eredményeztek ennek megfelelő magatartásformákat. S bár a politikaelmélet nagy teoretikusai minduntalan megpróbálták a kettőt, a közakaratot (mint szuverén alkotmányozó hatalmat) és a kormányzati funkciót (mint végrehajtó orgánusmot) megkülönböztetni, ugyanakkor egymásra is vonatkoztatni, a gyakorlatban a kormányzási technika mégis önállósult – majd fokozatosan a gazdasági érdekek függőségébe került.³ Az újkor további függőségi viszonyokat generált, a demokrácia pedig mint a politikai kormányzás formája, gyakran került a nacionalizmus, a fasiszmus vagy a bolsevik ideológia szolgálatába, aminek történelmi következményei számunkra ismertek. Ezért időről időre fel kell tenni a kritikus-önkritikus kérdést, hogy ez a függőség még milyen változatokat mutatott fel a történelem során, és milyen változatokat mutathat fel napjainkban. Melyek azok a kontextuális meghatározottságok és működési mechanizmusok, amelyek e függőségeket újból előidézik, és miért alakulhat ki az a benyomás, hogy a demokráciára való állandó hivatkozás tulajdonképpen fikció, amely „annak a ténynek elkendőzésére szolgál, hogy a gépezet belseje üres”⁴ – teszi hozzá Agamben.

Demokrácia mint látszat

Még élesebben diagnosztizálja ez előbb jelzett problémát a szlovén származású filozófus, Slavoj Žižek, amikor e végzetes fejlődés eredményét így foglalja össze: „Egy demokráciában minden hétköznapi polgár király – de az alkotmányos demokrácia királya, aki csak formailag dönt, s funkciója kimerül a végrehajtó apparátus által javasolt intézkedések

¹ A demokrácia krízisjelenségeink ismertetése kapcsán saját korábbi írásaimra támaszkodom. Ld. FAZAKAS 2022: 15–38; FAZAKAS 2019: 133–150

² AGAMBEN 2012: 9–12, 10

³ AGAMBEN 2012: 11

⁴ AGAMBEN 2012: 11

szignálásában. A demokratikus rituálék problémája ezért analóg az alkotmányos monarchia nagy problémájával: hogyan védjük meg a király méltóságát? Hogyan tartsuk fenn azt a látszatot, hogy ténylegesen dönt a király, miközben mindannyian tudjuk, hogy ez nem igaz.”⁵ A megállapítás folytatása sem kevésbé kíméletes: „a »szabad választások« alkalmával mindig jelen van az udvariasság minimális aspektusa: a hatalmon lévők udvariasan úgy tesznek, mintha valójában nem lenne a kezükben a hatalom, s megkérnek bennünket arra, hogy szabadon döntsünk arról, akarunk-e hatalmat adni nekik?”⁶

Demokrácia mint az érzelmek és moralizálás uralma a tények felett

A Bécsi Egyetem Protestáns Teológiai Fakultásának nálunk is jól ismert professzora – Ulrich H. J. Körtner – kisebb tanulmánykötetet szentel annak az aggasztó jelenségnek, amely szerint a józan értelem visszaszorult korunk politikai diskurzusaiból.⁷ Még a jogállaminak és modernnek mondott demokráciákban is a moralizálás és az érzelmek uralják a politikai közbeszédet. Eszerint nem érvek, nem szakmai szempontok alapján kerül sor bizonyos személyi és strukturális döntések meghozatalára, hanem az indulatokat meghatározó vagy éppen (állítólagos) érzékenységeket kielégítő, érzéseket manipuláló populista szólamok, feltételezések, sejtetések és gyanúsítgatások alapján – legyen szó a migráció megítéléséről, Brexitről, parlamenti választásokról vagy személyi döntésekről egy-egy intézményen belül. Ebben a politikai klímában a „Háborodjunk fel!”, „Botránkozzunk meg!”, „Határolódjunk el!” sürgető felhívások lesznek a meghatározó (sokszor ki sem mondott, csak sugallt) jelszavak. A tények már nem számítanak. Körtner szerint megérkezünk a „tények utáni”,⁸ az ún. „faktumokat meghaladó”, tények felett átlépő korszakba. E jelenség alól – Körtner meglátásában – az egyházak sem tudják kivonni magukat. Mindez pedig árt a demokratikus kultúrának. A keresztyén etika feladata e jelenség láttán az lehet, ha több elemzőkészségre, párbeszédre nevel, ha józanságra int.

A demokrácia modernkori válságának további jellemzői

Az összehasonlító politikatudomány nemzetközileg is ismert professzora, Hans Vorländer, a modernkori demokráciák működőképessége tekintetében fogalmaz meg kritikus észrevételsort.⁹ Szerinte a demokrácia modernkori válsága abban áll, hogy:

- hiányzik a demokratikus döntések komplexitásának megfelelő transzparencia;
- a helyi vagy nemzeti demokratikus folyamatokat eluralnak olyan nemzetközi szervezetek, amelyek legitimitása kérdéses;
- a politika elvesztette közvetítő szerepét a társadalom és az államhatalom között, amelynek következtében a polgárok egyre inkább elveszítik bizalmukat a pártok iránt, és felmondják tagságukat;

⁵ ŽIŽEK 2012: 116–136, 117

⁶ ŽIŽEK 2012: 116–136, 117

⁷ KÖRTNER 2017

⁸ „Postfaktische Zeitalter” – Körtner: 2017: 9. Körtner egyébként Ralph Keyes szociológustól kölcsönözi a kifejezést („Post-Truth Era”). Vö. KEYES 2004

⁹ VORLÄNDER 2017

- a média feladta feltáró és ellenőrző funkcióját a politikai folyamatok felett; szórákoztatás helyettesíti az informálást, a tartalmak helyét elfoglalta a hangulatkelés és az érzelmek irányítása;
- a 2008-as gazdasági válság, a globális igényekkel fellépő befektetések, valamint nemzetközi pénzvillág és kereskedelem szervezetei (mint pl. a WTO) „uralják” a világot, a demokrácia helyére pedig a szabad és szabályozás nélküli piacok uralma lépett.¹⁰

Van mondanivalója az egyházaknak és teológiának a demokráciáról?

Egyházaink történelmi tapasztalatait és társadalmi meghatározottságát ismerve adódik a kérdés: van mondanivalója az egyházaknak és a teológiának a demokráciáról? És egyáltalán, van lehetősége az egyháznak és a teológiának elmondani meglátásait a demokráciáról, képes pozitív impulzusokat nyújtani a demokratikus együttélés számára, és ha igen, meghallgatásra és mérlegelésre kerül a kereszténység hangja e kérdésben? Vajon a demokráciához való viszonyulásunkat nem eleve behatárolja egyház és állam kapcsolatának kelet-közép-európai térségünkre jellemző ambivalenciája: a szabadság adott társadalmi-politikai kontextusban való megélhetőségének hiánya, az elnyomás vagy a feltétel nélküli alkalmazkodás ténye, illetve a kényszerű együttműködés negatív emléke vagy éppen jelen tapasztalata?

A következőkben e kérdésekre magyar református, majd néhány nemzetközi példával, valamint a közelmúlt egy állásfoglalásának történetével kívánok válaszolni.

A demokrácia ambivalens történelmi megítélése – magyar református egyháztörténeti példák tükrében

A második világháborút követően a Magyarországi Református Egyház vezetése részéről több erőfeszítés történt az államhatalom felé való konstruktív, ugyanakkor kritikus viszonyulás megfogalmazására, teológiai reflexiók igényével. Viszont e megnyilvánulások s ezzel együtt a demokráciaértékelések sajátos ívet mutatnak: a kezdeti pátosz hangjától, a tárgyyszerű helyzetelemzés és józan intelem megnyilvánulásán keresztül a teológiai szempontok sajátos, rendszerkonform torzulásáig, majd a társutas szerep teológiai alátámasztás-kísérletének felvállalásáig. Mai szemmel olvasva e megnyilvánulások egyike-másika túlzónak vagy éppen patetikusnak is tekinthető, mint például a református püspökök 1945-ben közös pásztorlevélben megfogalmazott óhaja, miszerint „váltsa valóra a demokrácia azt, amit az evangélium ígér”.¹¹ Ugyanott figyelmeztetésüknek és félelmüknek is hangot adnak az egyházvezetők, amikor fontosnak tartják hangsúlyozni: „A demokráciának evangéliumra van szüksége, hogy meg ne üresedjék és az evangéliumnak demokráciára van szüksége, hogy a gazdasági, társadalmi és politikai életben mint igazság és

¹⁰ VORLÄNDER 2017

¹¹ Ld. „Amit az evangélium ígér, azt váltsa valóra a demokrácia.” Részlet a református püspökök közös pásztorleveléből. *Élet és Jövő*, 1945: 1

szeretet érvényesüljön.”¹² A továbbiakban viszont Ravasz László budapesti, valamint Révész Imre debreceni püspökök annak az evangéliumi és reformatori látásnak igyekeztek hangot adni – a magát népi demokráciaként deklaráló, ugyanakkor egyre agresszívebben berendezkedni kívánó kommunista államhatalom törekvése láttán –, miszerint az egyház az új társadalmi berendezkedés kialakítása kapcsán olyan politikát képzel el, amely biztosítja a történelmi folytonosságot, az új világszemléletet nem parancsszóval kényszeríti ki, a társadalmi vétkek megállapítását és szankcionálását független bíróságok ítélkezésével biztosítja, a tulajdon szentségét tiszteli, ugyanakkor nem istentagadó és nem egyházellenes.¹³ Egyetlen államforma sem igényelhet magának abszolút jelleget! – hangsúlyozzák. Az ilyen irányú torzulások ellen pedig „a magyar reformátusság eléggé fel van vértezve” – reméli Révész 1946-ban – a bibliai intelmek,¹⁴ a középkori magyar rendi társadalomban hatalmi egyensúlyt biztosító „ellenállási jog” (*ius resistendi*), illetve múltban gyökerező szabadságeszménye, valamint a polgári kormányzás kálvini (az *Institutióban* rögzített) elvei alapján.¹⁵ A gyors és radikális társadalmi átalakulás sodrásában, az egyházakkal és a keresztyén értékekkel szemben nyíltan deklarált politikai kurzus felerősödésével, valamint a mindennapi élet során tapasztalt politikai túlkapások láttán az egyházi reakciók is egyre kritikusabbá váltak. Ravasz László az Országos Lelkészegyesület közgyűlésének megnyitó ülésén már így fogalmaz: „Kívánjuk, hogy a közéletben uralkodó hazugságok kipusztuljanak; ne mondják demokráciának, ha valami diktatúra, szabadságnak, ha valami szolgaság, nemzeti egységnek, ha valami atomizálás, igazságszolgáltatásnak, ha valami bosszúállás s ne dicsérik haladásnak, ha valami visszaesés.”¹⁶

Az előbbi megfontolásokkal szemben viszont meglehetősen kontrasztként jelentkezett egy másik magatartásforma, nevezetesen a Bereczky Albert névvel fémjelzett egyházi csoport viszonyulása a kérdéshez. Ez utóbbi esetén teljesen hiányoznak a beszédekből és megnyilvánulásokból a demokráciára és az új magyar társadalmi rendre utaló értékelések, mint ahogy részükről említés sem történik azokról a tényezőkről, amelyek az egyházak szabadságát és működésének feltételeit veszélyeztetik. Ennek oka a sajátos, de az eddigitől eltérő – Bereczky Albert-féle – prófétai tisztség-értelmezésben keresendő: „Nem ítéljük el a jelent, [mert] a szabad és engedelmes prófétai szolgálathoz múltunk miatt elvesztettük az erkölcsi alapot.”¹⁷ Eme alapállás felől kerülhetett sor néhány év múlva az ún. „keskeny út”, valamint a „szolgáló egyház teológiájának”¹⁸ kidolgozására, amelynek alapján a református egyház és a „hivatalos teológia” már nem abban volt érdekelt, hogy a *Szentírás*, az egyház történelmi tapasztalatainak tanulsága, valamint teológiai reflexiók fényében elemezze az őt körülvevő társadalmi valóságot, netalán korrekciós szándékkal több igazságosságot és szolidaritást követeljen meg a közélet és a politika szereplőitől. Ehelyett a társadalmi-történelmi helyzet éppen adott valóságából próbálta Isten – szerintük – aktu-

¹² *Élet és Jövő*, 1945: 1

¹³ RAVASZ 1945: 1

¹⁴ (Róm 13)

¹⁵ RÉVÉSZ 1946: 6

¹⁶ RAVASZ 1946: 15

¹⁷ BÉKEFI 1946: 10–11

¹⁸ A „szolgáló egyház teológiájának” kritikai értékeléséhez ld. többek között VAJTA 2006; BOGÁRDI-SZABÓ 1995

ális akaratát kiolvasni, és az ehhez való alkalmazkodást adminisztratív eszközökkel kikényszeríteni. Ehhez képest Vályi Nagy Ervin 1955-ös tanulmánya¹⁹ – amely e társutas teologizálás alappremisszáinak tarthatatlanságát bizonyította –, valamint Török István 1958-as bátor megállapítása – miszerint: „Azt senki sem kívánja tőlünk, hogy a népi demokráciának rendjét Isten Igéjével azonosítsuk”²⁰ – inkább kivételes hangnak számított ebben az időben, amelynek nem volt esélye arra, hogy a rendszerszintű teológiai ítéletalkotás origójává váljon az egyházban.

Úgy tűnik, az 1989/1990-es társadalmi változásokat követően sem alakult ki az állam feladatát, az egyház társadalmi szerepét, a politikai irányzatokat és a demokratikus kultúrát vizsgáló teológiai reflexiók igénye, illetve a helyzetelemzés kultúrája. Vályi Nagy Ervin már 1990-ben megfogalmazott, tisztázást sürgető felhívása is különösebb visszhang nélkül maradt.²¹ Az emberi együttélés minden területét elárasztó pártpolitika láttán, amely újból csak feltétel nélküli engedelmességet és alkalmazkodást várt, alternatívát követel: „Olyan politika kellene [...], melyet nem köt gúzsba a világnézet, hanem egyszerűen, józanul és pragmatikusan végzi a dolgát”,²² szakralizálás és az eltérő véleményeket heretikusnak bélyegző kizárólagosság nélkül. Az egyháznak ezzel szemben az lenne a küldetése, hogy tudatosítva szabadságát, törekedjen „szabadon [...] tartani a teret Isten országa jövőtelére”.²³ Nos, úgy tűnik, Török István figyelmeztetése és Vályi Nagy Ervin felhívása még mindig aktualitással bír.

Demokrácia a tárgyszerűség és írásszerűség kritériumai szerint – az ún. „Denkschriften” műfaja

A Németországi Protestáns Egyház (EKD) ún. *Denkschrift* (magyarul: megfontolásra, együtt gondolkodásra inspiráló írások) elnevezésű sajátos műfajjal immár évtizedek óta követi a társadalmi jelenségeket, köztük a demokrácia állapotát, és kompetens szakmai bizottságok segítségével fogalmaz meg aktuális állásfoglalásokat. Ebben a vonatkozásban különös figyelmet érdemel az *Evangelische Kirche und freiheitliche Demokratie*²⁴ (*Protestáns egyház és szabadelvű demokrácia*) című 1985-ös *Denkschriftje*, amelyben a szerzők többek között az olyan kérdésfelvetésekre keresik a választ, hogy miért kötelezhetik el magukat a reformatori egyházak a demokrácia mellett (jóllehet többféle államformában éltek és élnek keresztyének), milyen legyen az egyházak és a polgárok kapcsolata az állammal, mi adja meg – teológiai nézőpontból – a politikai és a hatalom képviselőinek legitimitását, mi a szerepe a nyilvánosságnak, milyen lehetőségeket és veszélyeket rejt magában a többségi akarat, hogyan kell figyelni az emberi méltóság és az alapvető emberi jogok érvényesülésére stb. Tudnunk kell, hogy egy ilyen tanító jellegű dokumentum nem azzal az igénnyel készül a reformatori egyházakban, hogy kötelező érvénye legyen minden helyezettben és minden részegyházban. Sokkal inkább olyan inspiráló, továbbgondolkodásra ösztönző

¹⁹ VÁLYI NAGY 1955

²⁰ TÖRÖK 1958

²¹ VÁLYI NAGY 1955: 206–209

²² VÁLYI NAGY 1955: 208

²³ VÁLYI NAGY 1955: 209

²⁴ *Evangelische Kirche in Deutschland – Kammer für Soziale Ordnung* 1985.

felismerések és tapasztalatok fogalmazódnak meg egy-egy ilyen dokumentumban, amelyek segítséget nyújthatnak egy-egy közösségnek, hogy elemezzék saját környezetüket, keressék politikai felelősségük felismerését és felvállalását bibliai, teológiai és egyházi alapon konkrét szituációban, valamint igyekezzenek biztosítani a politikai-demokratikus részvétel feltételeit, a szabadság tereinek megőrzése mellett.

Az ilyen és hasonló állásfoglalások, szociáletikai jellegű tanulmányi anyagok általában két kritérium alapján értékelik a társadalompolitikai kérdésekre vonatkozó egyházi véleménynyilvánítást. Ezek az *írásyszerűség* és a *tárgyszerűség* kritériumai. Az első jelenti a bibliai kijelentéshez és az egyházi örökséghez való hűséget, vagyis azt, hogy az egyházi állásfoglalásokban és véleményformálásban a keresztyén hit igazsága és tartalma kifejezésre jusson. A második olyan szakmai tájékozottságot, adott kérdéseknek megfelelő tárgyi-tartalmi – jelen esetben társadalomtörténeti, szociológiai, politikatudományi, demokrácielméleti stb. ismereteket – felételez, amelynek hiányában nehezen lehet elképzelni, hogy az egyház erkölcsi és társadalompolitikai kérésekben kompetens módon tudjon nyilatkozzon. E feltételek teljesülése nélkül minden megnyilvánulás érdemben súlytalanná válik, s az egyház a modern társadalomban irreleváns intézményé lesz, amelynek már csak annyi szerepet szánnak, hogy a hagyományt ápolja, s részt vegyen a szociális problémák enyhítésében.²⁵ Az adott egyházak hivatalos képviselőinek viszont számolniuk kell azzal, hogy a közéletet nem az érdekli, hogy milyen belső és sajátosan teológiai kérdésfelvetéseken töprengenek, hanem az, hogy mi a tartalma a nyilatkozataiknak és állásfoglalásaiknak.

Különböző tapasztalatok létjogosultsága – a párbeszéd és kölcsönös egymásra figyelés szükségessége

Az Európai Protestáns Egyházak Közössége (*Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa*; GEKE) 1994-ben határozott egy olyan tanulmányi anyag összeállításáról, amely – folytatva a *Leuenbergi Konkordia* szellemében elindított teológiai konzultációk hagyományait – konkrétan reflektál Európa protestáns egyházainak történelmi tapasztalataira és az azokra adott teológiai válaszokra. A *Kirche – Volk – Staat – Nation / Church – People – State – Nation*²⁶ elnevezésű dokumentum, amint címe is mutatja, az egyház, nép, állam és nemzet témában kívánta kifejtetni a közösen is vállalható egyházi és teológiai kritériumokat, amelyek a demokrácia kérdéskörét is érintik. Ezt a közös tanulmányi munkát az a körülmény is indokolta, hogy 1989 utáni politikai változások, különösen az egykori Szovjetunió befolyása alatt álló kelet- és közép-európai régiókban, népek és velük együtt az egyházak is új nemzeti öntudatra ébredtek. Az identitás pozitív megfogalmazásán túl viszont ez az „ébredés” sokszor gyilkos nacionalista konfliktusokhoz (pl. Jugoszlávia összeomlása kapcsán), a másik nép, nemzet csoport vagy vallási közösség létjogosultságának megkérdőjelezéséhez vezettek. Mindez a térség egyházait és vallási közösségeit is érintette. A dokumentumot a Közösség Délkelet-Európai Regionális Munkabizottsága dolgozta ki (köztük magyar protestáns teológusok részvételével), és a GEKE 5. Nagygyűlése fogadta el Belfastban, 2001-ben – azóta két kiadást ért meg, 2001-ben és 2019-ben.²⁷ E helyen egyetlen

²⁵ Vö. EBELING 1975: 611–634; HONECKER 1984: 241–263

²⁶ FISCHER–FRIEDRICH 2019

²⁷ A dokumentum elérhető német és angol nyelven a GEKE honlapján.

idézzel jelezzük aktualitását: „Az egyházak hangsúlyozzák az evangélium követelményét és elvárását arra nézve, hogy minden ember számára biztosítva legyen a társadalmi döntéshozatali folyamatokban való részvétel joga. E cél elérése érdekében a legfelelőbb eszköz a demokratikus államformában látják”.²⁸

A Délkelet-Európai Regionális Munkacsoport a GEKE elmúlt hatéves ciklusában is intenzíven foglalkozott a demokrácia kérdésével és a 2024-ben Nagyszebenben megtartott 9. Nagygyűlés során jelentést tett a konzultációsorozat eredményről, *Demokratikus kultúra erősítése a sokféleségben megélhető egység érdekében. Demokrácia mint az egyházak és társadalmak előtt álló kihívás* címen. A Nagygyűlés záró nyilatkozatában²⁹ a munka folytatására szólította fel a munkacsoportot, és arra biztatta tagegyházait, hogy e tanulmányi munka és az ennek kapcsán született további állásfoglalások és munkadokumentumok alapján kerüljön sor a tagegyházakon belül is további párbeszédre, amelyek során tisztázni lehet az egyházak demokrácia melletti elköteleződésének feltételeit, álláspontjait, aggályait és cselekvési alapelveit, különösen a napjainkban felerősödött olyan krízisjelenségekre tekintettel, mint a populizmus, politikai radikalizmus, újraéledő nacionalizmusok, migráció, klíma- és gazdasági válság.

A GEKE-munkafolyamatok nagy érdeme valamennyi tanulmányi témában, így a demokráciát érintő kérdésekben is az, hogy számol a különböző történelmi tapasztalatokkal rendelkező, sajátos kulturális hagyományokat ápoló és erkölcsi értékrendet valló tagegyházak helyzetével, és keresi a megértés feltételeit, a további párbeszéd fórumait. Ez az egymás álláspontjára nyitott, megértést kereső munkamódszer azért is érdemel figyelmet részünk-ről és lehet inspiráló számunkra, mert egy olyan szűkebb társadalmi közegben, mint a magyar társadalom, sem állítható, hogy valamennyien egyformán ítéljük meg a demokrácia állapotát, és azonos vallási-történeti hagyományokkal, tapasztalatokkal rendelkezünk. A párbeszéd nálunk is szükséges!

Józan tárgyilagossággal a demokráciáért és a közös Európáért – hazai állásfoglalások sorsa

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa (MEÖT) Szociáletikai Bizottsága az elmúlt évtizedekben több ízben foglalkozott a demokrácia kérdésével. A teljesség igénye nélkül legyen elég itt utalnunk arra a konzultációra, amelyre 2010-ben került sor annak kapcsán, hogy 2011-től Magyarország töltötte be a soros EU-elnökség szerepét. Ennek kapcsán az Ökumenikus Tanács sajátos ökumenikus programsorozattal kapcsolódott a soros elnökség prioritásaihoz, teret engedve annak a meggyőződésének, hogy a hazai egyházak az európai demokrácia megerősödéséhez a *lelküismeret kultúrájának*³⁰ megélésével, megteremtésével járulhatnak hozzá.

2017-ben a MEÖT Szociáletikai Bizottsága tagjai és felkért előadói, valamint a Nemzeti Közszerológiai Egyetem (NKE) oktatói közös konferencia során – az előadók saját szak-

²⁸ FISCHER–FRIEDRICH 2019: 66–67, 152

²⁹ 9. *Vollversammlung der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE)*, 2024.

³⁰ FAZAKAS 2011

mai tapasztalatai és kutatási eredményei alapján – keresték az igazságos háború kritériumait, az erőszak alkalmazása igazolhatóságának szempontjait.³¹ A konzultáció és a párbeszéd során többször megfogalmazódott, hogy a politikai vagy vallási vitákat a modern, pluralista demokrácia keretein belül kell megoldani, közösen keresve a közjó biztosítását. A 2019-es európai parlamenti választások előtt a Szociális Bizottság egy újabb állásfoglalást készített a MEÖT elnöksége és a taggyházak számára, amelynek azt lett volna a szerepe, hogy közösen vállalható teológiai alapokról, közösen felismert felelősség alapján a taggyházak járuljanak hozzá az erkölcsi véleményformálás feladatához ebben a kérdésben is, mint ahogy a tervezet indoklása is mutatja:

„Egyházaink felelős tanítóiként arra kérjük az egyházak vezetőit és tagjait, hogy vegyenek részt a választáson. Mint az állam polgárai, ugyanakkor egyházaink elkötelezett tagjai tudatában vagyunk annak, hogy életünket, munkánkat és szolgáltatunkat meghatározó társadalmi, politikai és gazdasági keretfeltételek alakítása iránt – európai szinten is – valamennyien felelősek vagyunk. Vallási hagyományaink, történelmi tapasztalataink, hitbeli meggyőződésünk, valamint társadalmi igazságosság iránti elköteleződésünk alapján kérjük a választópolgárokat, hogy a szavazáson való részvétel és a képviselőjelöltek megválasztása során mérlegeljék”

azokat a szempontokat, amelyek elvárhatók Európa szuverén népeitől és a választások során felhatalmazott képviselőtől. Olyan szempontok kerültek megnevezésre, mint hogy Európa népeinek továbbra is a *megbékélés útján* kell járniuk, a *válsághelyzeteket* csak *együtt*, közös erőfeszítéssel lehet *kezelni*, a *kisebbségek jogai* – mind egyéni, mind közösségi szinten – továbbra is védelemre szorulnak, valamint a *demokratikus kultúra* megélése és elmélyítése maradandó feladat legyen a következő öt éves ciklus során is.³² Sajnálatos módon a MEÖT elnöksége akkor – talán mérlegelve a politikai közhangulatot – nem tette sajátjává ezt a bizottsági anyagot, így a szöveg csak a szerzők, illetve a bizottság szakmai véleményeként került a nyilvánosság elé és így érhető el mind a mai napig.

Befejezés – és a konferencia megnyitása

Látható tehát, hogy az egyházaknak van mondanivalója a demokrácia kérdéséről, és időről időre szükséges is, hogy a nyilvánosság előtt felvállalják álláspontjukat az erkölcsi véleményformálás érdekében. Ez is az egyház közéleti felelősségének és szolgálatának része. De az adott egyház vezetésének, képviselésének és testületeinek tekintélye, illetve társadalmi elismertsége azon áll vagy bukik, hogy mit mond, hogyan érvel, hogyan tudja releváns módon megfogalmazni saját üzenetét, és maga hogyan viszonyul mindahhoz, amit kijelent. Ennek a kijelentésnek vagy állásfoglalásnak profilálnak és karakteresnek kell lennie, és tartalmilag nem merülhet ki abban, hogy a sajtóból vagy a közvéleményből ismert általános igazságokat ismételi. Ezért is öröndetes, hogy újra igényként merült fel a

³¹ A konferencia anyaga teljes terjedelmében megjelent: In Gőcze 2017

³² *Józan tárgyilagossággal a közös Európáért. Protestáns etikusok állásfoglalása a 2019-es európai parlamenti választások kapcsán*, 2019.

MEÖT elnöksége részéről a demokrácia állapotának feltérképezése, elemzése és a Szociális Bizottság ezért tűzte napirendjére újból a téma elvi, teológiai és hagyománytörténeti alapjainak tisztázását.

Legyen ez a mai konzultáció a párbeszéd folytatásának egy további állomása, abban a tudatban, hogy a demokrácia időnként ugyan korrekcióra szoruló, de korrekciókra képes társadalmi együttélési forma, amely folyamatban egyházainknak is megvan a felelőssége és konstruktív szerepe.

Felhasznált irodalom

„Amit az evangélium ígér, azt váltsa valóra a demokrácia.” Részlet a református püspökök közös pástörleveléből, 1945. *Élet és Jövő*, 12(8), 1.

9. *Vollversammlung der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE)*. 27. August bis 2. September 2024. Hermannstadt/Sibiu: Schlussbericht. Online: <https://www.leuenberg.eu/documents/> (Utolsó megtekintés: 2025. április 25.)

AGAMBEN, Giorgio (2012): Eileitende Bemerkung zum Begriff der Demokratie. In AGAMBEN, Giorgio et al. (szerk.): *Demokratie? Eine Debatte*. Berlin: Suhrkamp, 9–12.

BÉKEFI Benő (szerk.) (1946): *Országos Református Szabad Tanács határozatai, deklarációi és kérelmei. Nyíregyháza 1946. augusztus 14–17*. Budapest: Országos Ref. Szabad Tanács.

BOGÁRDI-SZABÓ István (1995): *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*. Debrecen: Ethnica.

EBELING, Gerhard (1975): Kriterien kirchlicher Stellungnahme zu politischem Problem. In EBELING, Gerhard (szerk.): *Wort und Glaube*. Band 3. Tübingen: Mohr & Siebeck, 611–634.

EVANGELISCHE KIRCHE IN DEUTSCHLAND – KAMMER FÜR SOZIALE ORDNUNG, 1985. *Evangelische Kirche und Freiheitliche Demokratie: der Staat des Grundgesetzes als Angebot und Aufgabe. Eine Denkschrift der Evangelischen Kirche in Deutschland*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Mohn. Online: https://www.ekd.de/ekd_de/ds_doc/evangelische_kirche_und_freiheitliche_demokratie_1985.pdf (Utolsó megtekintés: 2025. április 23.)

FAZAKAS Sándor (2011): A lelkiismeret kultúrája és Európa jövője. Gondolatok a magyar EU-elnökség programja elé. Előadás a MEÖT közgyűlésén, 2010. december 6-án. *Theológiai Szemle*, 54(1), 44–46.

FAZAKAS Sándor (2019): A morál hatalma és/vagy tehetetlensége a totalitárius rendszerek konfliktusainak feldolgozásában. In FAZAKAS Sándor – KOVÁCS Krisztián (szerk.): *Vallás és politika: Teológiai reflexiók egy komplex kapcsolat múltjáról és jelenéről*. Debrecen: Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociális Intézet, 133–150.

FAZAKAS Sándor (2022): Az Isten előtti szabadság rendje és a demokrácia: Válságjelenségek, ambivalens viszonyok, teológiai impulzusok. In FAZAKAS Sándor – KOVÁCS Krisztián (szerk.): *A szabadság dimenziói vallás és politika összefüggéseiben*. Debrecen: Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociális Intézet, 15–38.

FISCHER, Mario – FRIEDRICH, Martin (szerk.) (2019): *Kirche - Volk - Staat - Nation: Ein Protestantischer Beitrag zu einem schwierigen Verhältnis. Beratungsergebnis der Regionalgruppe Süd- und Südost-europa der Leuenberger Kirchengemeinschaft / Church - People - State - Nation. A Protestant Contribution on a Difficult Relationship* (Leuenberger Texte 7). Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt. Online: <https://www.leuenberg.eu/product/leuenberg-texts-7-church-people-state-nation/> <https://www.leuenberg.eu/documents/> (Utolsó megtekintés: 2025. április 25.)

GÓCZE István (szerk.) (2017): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest: Dialóg Campus.

- HONECKER, Martin (1984): Sind Denkschriften „kirchliche Lehre“? *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 81, 241–263.
- Józan tárgyalossággal a közös Európáért. *Protestáns etikuskok állásfoglalása a 2019-es európai parlamenti választások kapcsán*, 2019. Online: <https://szocialetika.drhe.hu/index.php/velemenytetikai-reflexiok/75-jozan-targyalossaggal-a-kozos-europaert> (Utolsó megtekintés: 2025. április 25.)
- KEYES, Ralph (2004): *The Post-Truth Era. Dishonesty and Deception in Contemporary Life*. New York: St. Martin's Press.
- KÖRTNER, Ulrich H. J. (2017): *Für die Vernunft. Wider Moralisierung und Emotionalisierung in Politik und Kirche*. Leipzig: Evangelischer Verlagsanstalt.
- RAVASZ László (1945): Az egyház és a választások. *Élet és Jövő*, 12 (12), 1.
- RAVASZ László (1946): *Elnöki megnyitó beszéd az Országos Református Lelkészszegetület közgyűlésén, 1946. szeptember 25-én*. Budapest: Bethlen G. Irodalmi és Nyomdai RT.
- RÉVÉSZ Imre (1946): Magyar köztársaság. *Debreceni Protestáns Lap*, 66 (3), 6.
- TÖRÖK István (2000): Kereszténységünk a szocializmus történelmi korszakában. (Előadás lelkészterkezetlen: Debrecen, 1958. május 29.) *Egyháztörténeti Szemle*, 1(2), 88–97. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/EgyhaztortenetiSzemle_2000/?query=1956&pg=277&layout=s (Utolsó megtekintés: 2025. április 23.)
- VAJTA Vilmos (2006): *A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben* (1987). Budapest: Luther.
- VÁLYI NAGY Ervin (1955): Gott oder Geschichte? Über die Prämissen der heutigen reformierten Kirchenführung in Ungarn. *Verkündigung und Forschung*, 38 (1993), 3–14.
- VÁLYI NAGY Ervin (1993): Isten vagy történelem. A mai református egyházkormányzat premisszáiról. In VÁLYI NAGY Ervin: *Minden idők peremén: válogatott írások*. Basel – Budapest: EPMSZ, 43–57.
- VÁLYI Nagy Ervin (1993): Tisztázások. In VÁLYI Nagy Ervin (szerk.): *Minden idők peremén. Válogatott írások*. Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 206–209.
- VORLÄNDER, Hans: Demokratie – in der Krise und doch die beste Herrschaftsform? *Bundeszentrale für politische Bildung*, 2017. Online: <https://www.bpb.de/izpb/248593/demokratie-in-der-krise-und-doch-die-beste-herrschaftsform> (Utolsó megtekintés: 2025. április 23.)
- ŽIŽEK, Slavoj (2012): Das »unendliche Urteil« der Demokratie. In AGAMBEN, Giorgio et al. (szerk.): *Demokratie? Eine Debatte*. Berlin: Suhrkamp, 9–12.
- ŽIŽEK, Slavoj (2016): *Zűr a paradicsomban. A történelem végétől a kapitalizmus végéig*. Budapest: Európa.

A demokrácia mennyire egyezik a bibliai mentalitással?

Absztrakt

Az előadás a demokratikus döntéshozatali és közösségvezérlési elvek és a Szentírásban foglalt értékrend szerinti gondolatvilág kapcsolatát igyekszik feltárni, és ezáltal egyfajta támpontot adni a hívő embereknek egyéni véleményük kialakításához, továbbá a témával kapcsolatos további gondolkodáshoz.

Bár a demokrácia, mint kifejezés nem szerepel a Bibliában (csak úgy, mint ahogy a Szentháromság sem), ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy az alapelveit esetleg nem lehet tetten érni a sorok között. Ennek nyomait próbáljuk felfedezni a Bibliában megfigyelhető közösségi és társadalmi szerveződések, a mindenkor vezetőik kijelölési folyamatának rövid áttekintése során; továbbá az ember szabad akaratából fakadó mozgástér keretein belül, az önkormányzás lehetőségének erkölcsi, szociális és gyakorlati határainak vizsgálata folyamán.

Bevezetés

Négy teológus vitatkozik...

A demokrácia kifejezés nem szerepel a Szentírásban és első ránézésre úgy tűnik, hogy nem is nagyon ismeri ezt a fogalmat. A kérdés inkább az, hogy bibliai alapelvek mennyire támogatják a jelenkori demokrácia eszméjét és milyen támpontot adnak, ha egyáltalán adnak annak gyakorlásához.

Demokrácia a bibliai időkben

Történelmi feljegyzések szerint már Kr.e. 2500-körül is tartottak népgyűléseket Mezopotámiában. Ezek az ókori népgyűlések nem feltétlenül felelnének meg a mai értelemben vett demokrácia fogalmának. Bár valamilyen szinten kifejezték a köz akaratát, a gyakorlat azonban jelentősen eltért attól, amit ma demokrácián értünk. Ez többek közt annak köszönhető, hogy az emberi és polgárjogi folyamatok még nem tartottak ott, ahol manapság. Csak példaképpen, az ókorban a szavazók köre eléggé korlátozott volt: csak szabad, vagy éppenséggel kiváltságos férfiak vehettek részt az ilyen szavazásokon. Ők a lakosságnak elég kis százalékát képviselték. Ebből fakadóan a körből kimaradtak a nők, a különböző kisebbségek és természetesen a rabszolgák, akik például a Római Birodalomban a becslések szerint a lakosság 10–20%-át alkothatták.¹

¹ *Slavery in ancient Rome. How important was slavery in the Roman world?* [é. n.]

Társadalom és közösségszerveződés a Bibliában

A *Bibliában* az ókori zsidó nép társadalomszerveződési folyamatában nem igazán lehet tetten érni demokratikus jellegű mozzanatokat.

A Biblia elsődleges társadalomszerveződési elve az Istennel kötött szövetség

A pátriárkák ősi, tekintélyelvű uralmát megtöri az egyiptomi fogság. Ezt követően a frissen szabadult rabszolganép nemzetté válásának legalapvetőbb lépése a Tízparancsolatban lefektetett szövetség, amelynek első négy parancsolata kifejezetten az Istennel való kapcsolatot alapozza meg. Ez alkotja a társadalmi szerveződés alapját, és erre épül a közösségi életet szabályozó többi parancsolat és az ezzel kapcsolatos alapelvek.

A Tízparancsolat kibővül sok más törvénnyel, szabállyal és útmutatással. Nem nagyon vannak példák, amelyek a kormányzásra vonatkoznának: a Törvény tölti be ezt a szerepet. Bár gyakran Mózesre utalnak, mint törvényadó, azonban nem az ő személye van a középpontban (lázadnak is ellene, panaszkodnak is neki rendszeresen), hanem az Istentől adott törvény, és igazából Isten személye.

Izrael vezetőinek kijelölése Mózes idejében

Mózes elég hamar szembesül a nép vezetésének terhével, és apósának, Jetrónak tanácsára bírakat nevez ki a nép élére.² Emlékeimben úgy élt, hogy a nép választotta ezeket az embereket vezetőnek, és újra olvasva a történetet [...] a beszámolók különböznek.

2Móz alapján egyértelmű, hogy Mózes jelölte ki őket, mégpedig meghatározott kritériumok alapján: „Válassz ki a nép közül derék, istenfélő férfiakat, megbízható embereket, akik gyűlölik a haszonlesést [...]”³

Az 5Móz beszámolója szerint a nép is aktívan részt vett a vezetők kiválasztásában: „Jelöljétek ki törzsenként bölcs, értelmes és tapasztalt embereket, és én előljáróitokká teszem őket”.⁴ A törzsi kultúra jellegéből adódóan azonban több mint valószínű, hogy a már eleve meglévő struktúrára építkezve, az eddig is természetes úton vezető pozícióban lévő emberek kerültek kinevezésre. Éppen ezért nem nevezhető a szó legszigorúbb értelmében véve demokratikusnak ez a folyamat. Ettől függetlenül a vezetésre vonatkozó útmutatások újból megjelennek: „Hallgassátok meg testvéreiteket, és igazságosan ítélgessétek mindenkinek az ügyében, akár testvérével, akár jövevénnel van dolga. Ne legyetek személyválogatók az ítékezésben, a kicsit éppúgy hallgassátok meg, mint a nagyot! Embertől ne tartsatok, mert az ítélet Istené.”⁵

Igazából inkább ez a vezetők jellemére vonatkozó kitétel az, amely visszatérő mozzanat a *Bibliában* a különböző vezetők kiválasztásánál, vagy kijelölésénél, és amelynek egy demokratikus (vagy tulajdonképpen bármiféle kormányzási) rendszernek is valahol az alapját kellene képeznie, különben nem állja meg a helyét. Erre majd később visszatérünk.

² (2Móz 18,13-27; 5Móz 1,9–18)

³ (2Móz 18,21)

⁴ (5Móz 1,13)

⁵ (5Móz 1,16-17)

Az ígéret földje és a bírák kora

A következő, demokratikusnak talán éppen nem nevezhető megnyilvánulás Izrael népének életében *Mózes negyedik könyvében* található, amelyet azért vettem ide, mert a többség véleménye alapján, mégis csak a nép akarata érvényesült. Bizonyára ismerős a történet: a 13. és a 14. fejezetben azt olvassuk, hogy kémeket küldenek előre az ígéret földjére. A tizenkét kémből csupán kettő, Józsué és Káleb biztatja a népet, hogy Isten parancsának engedelmeskedve és benne bízva, birtokba tudják majd venni a területet. Azonban a többiek az előttük álló kihívásoktól megrettenve, inkább fellázítják Mózes ellen a népet; és végül nem mennek be az ígéret földjére, csak majd negyven év pusztai vándorlást követően, miután kihal a szolgállelkű, hitetlen nemzedék.

Ennek a történetnek rengeteg mondanivalója van. De a jelenlegi téma szempontjából inkább a népakaratot érdemes kiemelni, amely ellentmond az Isten által kijelölt útnak, és szembeszáll a kijelölt vezetővel. A végkifejlet kifejezetten nem a népakarat ilyen megnyilvánulásának kedvez.

Ezt követte, nem sokkal a honfoglalás után, a bírák kora, amelyet inkább nevezhetnénk kaotikusnak, mint demokratikusnak: „[...] mindenki azt csinálta, ami neki tetszett/amit jónak látott”.⁶ Ebben az időszakban Isten adott vezetőket, bírákat, prófétákat és támasztott szabadítókat.

Érdekes fordulat volt a királyság korának beköszöntése. Sámuel próféta többször kifejezésre juttatja Isten szándékát, amely szerint nincs szükség királyra. Úgy tűnik, hogy az Isten által preferált államforma a teokrácia, ahol Isten uralkodik: a törvény és a próféták elegendő útmutatást adtak. Ugyanakkor ez komoly elköteleződést kívánt Isten felé és még komolyabb személyes felelősséget Izrael népetől. Ők azonban erre még nem álltak készen. Még nagyon messze voltak attól a prófétai látomástól, amelyet Jeremiás az új szövetségről vizionál: „Akkor nem tanítja többé egyik ember a másikat, ember az embertársát arra, hogy ismerje meg az Urat, mert mindenki ismerni fog engem, kicsinyek és nagyok – így szól az Úr”.⁷

Tehát a többi nép példája nyomán, vagy éppenséggel a külső fenyegetések miatt is szükség volt egy királyra, aki egyesíti és összefogja a törzseket.

Példák az újszövetségi időkből

A tanulmány terjedelme sajnos nem engedi, hogy a *Biblián* a bírák korától kezdve, a korai egyház megalakulásáig végigmenjünk. Csupán pár esetet emelnék ki, immáron az *Újszövetségből*.

Az egyik ilyen érdekes történet egy nagyon fontos döntés meghozatalához kapcsolódik: Júdás halálát követően az apostolok szükségesnek tartották, hogy betöltsék a helyét. Az ApCsel 1,21-22 szerint azok közül választottak, „akik egész idő alatt együtt voltak velünk,

⁶ (Bír 17,6; 21,25)

⁷ (Jer 31,34)

amíg közöttünk járt az Úr Jézus, kezdve János keresztségétől addig a napig, amelyen felvitetett tőlünk”.⁸ Ennek nyomán két jelöltre szűkítik a kört (József és Mátyás), de a döntést végül *sorsvetéssel* hozzák meg. Manapság eszünkbe sem jutna ilyesmi. Az ő szemükben azonban két egyaránt megfelelő jelölt közül Isten akaratára bízták a döntést, mert ez volt az elsődleges szempont.

Ezzel szemben az *Apostolok Cselekedeteinek* 6. fejezetében a diakónusok kiválasztása valóban a közösség kezében van: „Válasszatok ki magatok közül, testvérek, hét férfit, akikről jó bizonytságot tesznek, akik telve vannak Lélekkel és bölcsességgel, és őket állítsuk be ebbe a munkába.”⁹ Újfént a közösség dönt a feladat betöltésére alkalmas jelöltek közül a megadott kritériumok alapján. És bár a diakónusokat a közösség választja ki, végül az apostolok jóváhagyó imádsága pecsételi meg elhívásukat a szolgálatra.

Az előbbihez hasonló feltételeket szab Pál apostol Timóteushoz írt első levelében¹⁰ a püspökök és diakónusok jellemét illetően. Egyértelmű tehát, hogy a jellem, a lelkiület és a közösség bizonyágtétele alapján bizonyul valaki alkalmasnak arra, hogy vezető pozícióban szolgálja a közösséget.

Az eddigiek alapján számomra ez a három tényező emelkedik ki: jellem, alkalmasság és szolgálat. Ebben a sorrendben és mindenképpen Isten akaratának keresésével és figyelembe vételével a döntési folyamatban. A kérdés az, hogy hogyan kapcsolódik mindez a modernkori demokráciához.

A keresztény értékrend szempontjainak bevonására a modernkori demokratiai törekvésekbe a legjobb példa az amerikai függetlenségi nyilatkozat (Nyilatkozat).¹¹

A bibliai alapelvek és a modernkori demokrácia kapcsolata

Ez a dokumentum a gyarmati lázadást volt hivatott igazolni az angol király ellen. Mint ilyen, olyan eszmékre hivatkozik, mint az *objektív igazság*, a „Teremtő”, az emberi *egyenlőség*, a *belső érték* és a *személyes felelősség*. Mindezek valójában a Nyilatkozat egyetlen mondatában találhatók:

„Magától értetődőnek tartjuk ezeket az igazságokat, hogy minden ember egyenlőnek teremtetett, hogy Teremtője bizonyos elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel őket, hogy ezek közé tartozik az élet, a szabadság és a boldogságra való törekvés.”

„Egy ilyen kijelentés önmagában véve alapvetően ellentétes gyakorlatilag minden, a teizmuson kívüli világnézettel. Az ateizmus elutasítja a Teremtőt, és nem rendelkezik olyan eszközökkel, amelyekkel akár az »elidegeníthetetlen jogok«, akár a belső érték meglétét állíthatná. A hinduizmus kasztrendszer és a karma cáfolja az emberi egyenlőséget. A magától értetődő igazság eszméje ellentmond a relativizmus minden formájának. A nyílt vallási ellenőrzéstől független kormányzás alap gondolata pedig idegen az iszlámtól.”¹²

Ez egy igen merész, ugyan akkor véleményem szerint ihletett vállalkozás volt az alapító atyák részéről, amikor ezt megfogalmazták és így lefektették. Azonban meggyőződésem szerint ezeknek az elveknek a kijelentése, megnevezése és elfogadása nélkül a modernkori

⁸ (ApCsel 1,21–22)

⁹ (ApCsel 6,3)

¹⁰ (1Tím.3,1–12)

¹¹ *Az amerikai Egyesült Államok népének Függetlenségi Nyilatkozata.*

¹² *Is democracy a Christian form of government?* [é. n.]

demokrácia eszméje és rendszere kifordul önmagából, és önmaga karikatúrájává válik.

A Teremtő személye, mint a demokrácia alapvető értékeinek meghatározója

Ebben az összefüggésben a Teremtő személye alapozza meg a demokrácia alapvető értékeit.

Az első ilyen érték az *objektív igazság*. Ez nagyon messzire vezető és rengeteg kérdést felvető gondolat, és igen veszélyes lehet, ha valaki azt állítja, hogy az abszolút igazság birtokában van. Röviden csak annyit, hogy az alapító atyák ilyen magától értetődő, illetve Istentől származó igazságnak tekintették azokat az alapvető jogokat, amelyeket megneveznek. Ebben az összefüggésben nincs helye relativizmusnak.

Nem arról van szó, hogy ne lehetne egy-egy helyzetet, vagy társadalmi kérdést más-más szemszögből megközelíteni. Sem pedig arról, hogy különböző kommunikációs eszközök segítségével, a tények más-más szemszögből való bemutatásával a tömegek mennyire válhatnak befolyásolhatóvá; hanem bizony alapjogokról. Ha ezeket kicseréljük, önmagukból kifordítjuk, vagy figyelmen kívül hagyjuk, akkor alapvető igazságok és emberi jogok sérülnek.

Az egyenlőség mint alapjog és annak folyamánai

Az első ilyen alapvető jog az *egyenlőség*. Ez a fogalom is igen terhelt, hiszen könnyen félre lehet értelmezni. Nem a kommunizmus vagyoni egyenlőségéről van szó, vagy valami féle uniformitásról. A bibliai értelemben Isten előtti egyenlőségről van szó, amely az Ő mindenki iránti szeretetében és kegyelmében nyilvánul meg, amely egyesít bennünket Krisztusban. Erre számtalan bibliai példa van, főleg Pál apostol leveleiben:

„Krisztusban tehát nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban.”¹³

„Itt már nincs többé görög és zsidó, körülmetéltség és körülmetéletlenség, barbár és szkíta, szolga és szabad, hanem minden és mindenkiben Krisztus.”¹⁴

Ez a fajta egyenlőség nem uniformizál, hanem egyenlő értékre emel, illetve megerősít mindenkit nemre, fajra, beosztásra való tekintet nélkül, mint Isten szeretetének értékes alanyait. Ennek a függvényében kellene kezelnünk és megközelítenünk embertársainkat, polgártársaként és vezetőként egyaránt. Ez a fajta egyenlőség támasztja alá, illetve foglalja magában a többi eszmét is.

A belső érték elismerése és a személyes felelősség szorosan kötődnek ehhez. Így tudjuk megadni és megteremteni embertársaink számára a lehetőséget a kibontakozásra és a kiteljesedésre a saját környezetükben az adottságaikhoz mérten.

Polgári értelemben ez erre alkalmazott legmegfelelőbb kifejezés talán a méltányosság.

¹³ (Gal 3,28)

¹⁴ (Kol 3,11); (1Kor 12,13)

Összegzés

A demokrácia eszméje, bár az elképzelés az ókorban a legszorosabb értelemben vett bibliai kijelentés körén kívülről fakad, mégsem feltétlenül Isten akaratának és általános kijelentésének határain kívülről. Ennek ellenére nem úgy gondolom, hogy a bibliai gondolkodásmód kifejezetten támogatná, vagy akár preferálná a demokráciát, mint közösség-szervezési és kormányzási rendszert. Nem a keresztény gondolkodásmódnak kell a demokrácia mögé állnia, hanem a demokratikus rendszereknek kell ragaszkodniuk a bibliai alapelvekhez, mert véleményem szerint, a bibliai/keresztény értékrend képezi a demokrácia mai eszméjének erkölcsi és funkcionális alapját.

Az alapvető emberi jogok, értékek és alapelvek figyelembe vétele nélkül a demokrácia elveszti működőképességét. Ha az alapvető keresztény értékeket kihagyjuk a képletből, és ezekről elszakadunk, akkor az eszme és a rendszer önmagába omlik, és mint korábban is említettem, kifordul és saját maga karikatúrájává válik. Ez pedig krízishelyzethez vezet. Mindezek után a demokrácia megfelelő működése érdekében vissza kell térnünk az eredeti kérdéshez: Mennyire egyezik a demokrácia a bibliai mentalitással?

Bibliográfia

Az amerikai Egyesült Államok népének Függetlenségi Nyilatkozata. Online:

<https://mek.oszk.hu/02200/02256/02256.htm> (Utolsó megtekintés: 2025. május 7.)

<https://versebyverseministry.org/bible-answers/god-does-not-believe-in-democracy>

(Utolsó megtekintés: 2025. május 7.)

IRIZARRY, Ivette (2015): *God Does Not Believe In Democracy.* Online:

Is democracy a Christian form of government? [é. n.] Online: <https://www.gotquestions.org/democracy-Christian.html> (Utolsó megtekintés: 2025. május 7.)

LŐRINC László (2016): *Életmódtörténet I. Óskor – Ókor.* Budapest: Akadémiai.

Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliája (2014). Budapest: Kálvin János.

Richard M. Langworth [é. n.] Online: <https://richardlangworth.com/worst-form-of-government> (Utolsó megtekintés: 2025. május 7.)

Slavery in ancient Rome. How important was slavery in the Roman world? [é. n.] Online:

[https://www.britishmuseum.org/exhibitions/nero-man-behind-myth/slavery-ancient-rome#:~:text=Scholars%20esti-
mate%20about%2010%25%20\(but,and%20ten%20million%20were%20enslaved](https://www.britishmuseum.org/exhibitions/nero-man-behind-myth/slavery-ancient-rome#:~:text=Scholars%20estimate%20about%2010%25%20(but,and%20ten%20million%20were%20enslaved)
(Utolsó megtekintés: 2025. május 7.)

A háborús konfliktusok hatása a demokráciára, utóhatás, kezelés

Absztrakt

A háborús konfliktusok környezetében lévő országok kormányai megnyitják határait, valamint biztosítják a menekülőknek a szükséges eszközöket, menedékbecet, sürgősségi segítyt, orvosi segítséget és menedékjogot. A háborús helyzetek annál nagyobb mértékben érintik az adott országot, minél közelebb helyezkednek el hozzá. Érdekes megvizsgálni, hogy a segítséget nyújtó országban hogyan készülnek fel a gazdasági és társadalmi következményeinek változására és az esetleges belső feszültségek csökkentésére is. A válság fokozódása vagy éppen rendeződése milyen hatást, nyomást gyakorol a társadalomra, egyházi felekezetekre, civil szervezetekre? Az elbűzódó háborús helyzet, milyen balással van az egyház missziós területei, a szeretetszolgálat, és egyéb szervezetei munkájában?

Bevezetés

A háborús konfliktusok és a demokrácia kapcsolata nagyon összetett kérdés, különösen, ha keresztény szemszögből vizsgáljuk. Márk evangéliumában Jézus Krisztus arra kéri tanítványait, hogy embertársaikkal békességben éljenek. „[É]ljetek békességben egymással!”¹ A háborúk sok esetben az emberi bűn következményeként jelennek meg, de az is világos, hogy Isten a békességre hívja az embert. „Honnan vannak viszályok és harcok közöttetek? Nem a tagjaitokban dülő önző kívánságok okozzák ezeket? Kívántok valamit, és nem kapjátok meg, öltök és irigykedtek, de nem tudtok célt érni, harcoltok és viszálykodtok, de nem kapjátok meg, mert nem kéritek.”² Ha megvizsgáljuk a demokrácia fogalmát, akkor azt mondhatjuk, hogy emberi szabadságot és felelősséget hangsúlyozza. Háborús helyzetekben pedig a szabadság korlátozásával, a demokratikus hatalommal való visszaélésekkel és társadalmi megosztottsággal találkozunk.

A hatalom háború idején

A háborús időkben a kormányok gyakran rendkívüli döntési jogköröket kapnak, ami hosszú távon gyengítheti a demokrácia intézményét, mint például a választásokat, a parlamentek és a bíróságok működését. Gyakran a polgári szabadságjogok, mint a szólásszabadság, a gyülekezési szabadság és a magánélethez való jog korlátozásához vezetnek. A hatalommal való visszaélés mindig veszélyes, de Jézus így figyelmeztet: „Tudjátok, hogy a népek fejedelmei uralkodnak rajtuk, és nagyjai hatalmaskodnak rajtuk. De ne így legyen közöttetek [...]”³

¹ (Márk 9, 50b)

² (Jakab 4,1-2)

³ (Máté 20,25b-26a)

A társadalmi megosztottság növekedése és a keresztény szemlélet

A háborúk mély társadalmi megosztottságot okozhatnak, mivel az emberek különböző álláspontokat foglalnak el egy konfliktussal kapcsolatban. Ez széthúzáshoz, gyűlöletbeszédhez és akár erőszakhoz is vezethet. Jézus a megbékélést erősíti a társadalomban: „Boldogok, akik békét teremtenek, mert ők Isten fiainak nevezetnek”.⁴ Fontos, hogy keresztény szemszögből lássuk az alábbiakat: Az emberi méltóság tiszteletben tartása, az igazság és az igazságosság követése, a megbocsátás és a gyógyulás előmozdítása, a folyamatos imádság és közbenjárás minden emberért. A keresztények hisznek az imádság erejében, ezért imádkoznak a háborús konfliktusokban is, a békéért, a megbékélésért és a háború áldozataiért, családokért.

A háború utáni újjáépítés és megbékélés keresztény felelőssége

A háború pusztítása után a kereszténységre kiemelt szerep jut az újjáépítésben, mind társadalmi, mind lelki értelemben. Az egyház mindig is fontos szerepet játszott a háborúk utáni békefolyamatokban, például megbocsátásra és megengesztelődésre buzdítva az embereket. Pál apostol ezt így ír erről: „Ne győzőn le téged a rossz, hanem te győzd le a rosszat jóval”.⁵ A háborús konfliktusok utóhatásait hosszú távon szemléljük, akkor egyértelművé válik, hogy a traumatikus és pszichológiai sérüléseket, a gazdasági válságot, menekültek kérdését kezelni kell. A keresztény közösségek reményt és útmutatást kínálnak a háborús konfliktusok hatásainak kezeléséhez. Arra kell törekedniük, hogy a szeretet, az igazságosság és a megbékélés alapelveit alkalmazzák a konfliktusok megoldásában és az áldozatok támogatásában.

Összegzés

A háborús konfliktusok nem csupán politikai vagy gazdasági kérdéseket vetnek fel, hanem erkölcsi és lelki problémák is, amelyekre az ilyen krízishelyzetekben együtt kell keresnünk a megoldásokat. A keresztények a háború után is a megbékélést és a helyreállítást szolgálják. „Békességet hagyok néktek; az én békességemet adom néktek: nem úgy adom én néktek, a mint a világ adja. Ne nyugtalankodjék a ti szívetek, se ne féljen!”⁶

⁴ (Máté 5,9)

⁵ (Róma 12,21)

⁶ (János 14,27)

Az egyházak felelőssége a társadalmi igazságosság terén

Absztrakt

Miközben a politikai élet Magyarországon folyamatosan és fáradhatatlanul termeli ki újabb és újabb tömegorientációs kliséit a hatalom megszerzésével, megtartásával és bővítésével járó örök előnyök fenntartásának mögöttes szándékával, az egyházak előtt kétezer év távlatából sem nyílik más lehetőség, mint választani a prófétai és jézusi mondanivalónak megfelelő igazságosság melletti közvetlen elköteleződés és a regnáló hatalom önkéntes vagy kényszerűnek vélt szolgálata között. A helyzet különösen érdekes, ha azszal a kérdéssel közelítjük meg, hogy milyen felelősség terheli az egyházakat abban az esetben, ha a társadalomban végzett munkájuk során érvényesíthető előnyeiket vagy identitásváltozásaik korhoz kötött szempontjaira fordított figyelmüket egy bevallottan hazugságokra épülő politikai rendszer keretei között kell biztosítaniuk. Ha a feltett kérdés nem is válaszolható meg részleteiben röviden, magával a kérdéssel mindenképpen tartozunk magunknak, a ránk bízottaknak és a szíveket vizsgáló Úrnak.

A szociális igazságosság helye az egyház életében

A társadalmi igazságosság (*social justice*) kifejezés pontos eredete nem egyértelmű. Történelmileg legalább három, tartalmilag ennél jóval több szinten érthető. Újabb kori használata gyökerezhet a 19. század brit és amerikai abolitionista mozgalmaiban, azaz a rabszolgaság elleni küzdelemben, vagy modern jelentésében az 1990-es évek amerikai aktivista kultúrájában. Ekkor terjed el a társadalmilag el nem ismert csoportok támogatásának ethosza, mely a munkásjogi, polgárjogi és rasszizmus-ellenes mozgalmatól kezdve a feminista és szexuális beállítottsággal kapcsolatos jogok támogatásáig mára színes térképpé nőtte ki magát. Tágabb írott történeti kontextusban Hammurabi gyengéket felkaroló törvénykódexéig vezethetjük vissza megjelenését, de a görög és bibliai források sokasága igazolja jelentőségét.

Mikeás könyvében megdöbbentő erővel van szó arról, hogy az Istennek tetsző istentisztelet nem merülhet ki felületes, hamis vagy sajtáságos kultuszi cselekvésben, hanem népének a „szociális törvények” megtartásáig kell eljutni. „Ember, megmondda neked, hogy mi a jó, és hogy mit kíván tőled az Úr! Csak azt, hogy élj törvény szerint, törekedj szeretetre, és légy alázatos Isteneddel szemben.”¹ A fejezet további verseiben a csalárd úton szerzett vagyonról és a megszerzésüket biztosító eszközökről, köztük csalásról és hazugságról esik szó. Ezek következményét már elkezdte érvényre juttatni az Úr: „eszél, de nem laksz jól”, „vetni fogsz, de nem aratsz”, „préselsz, de nem iszol bort”. Ézsaiásnál hasonlóan erős elvárásokat olvashatunk: „Vigyétek el szemem elől gonosz tetteiteket! Ne

¹ (Mik 6,8)

tegyetek többé rosszat, tanuljatok meg jót cselekedni! Törekedjetez igazságra, térítsétek jó útra az erőszakoskodót! Védjétek meg az árvák igazát, képviseljétek az özvegy peres ügyét!”² Jézus bemutatkozó beszédében ugyanezt az igényt, küldetést szólatatja meg, amikor Ézsaiást idézve beszél a zsinagógában.³

A bibliai források segítségével megérthető az ember Istennek tetsző tevékenysége, amelyet sem kitalálni, sem újra alapítani nem kell. Szegények, becsapottak, megkárosítottak és irgalomra szorulóak minden társadalomban vannak, beleértve a marginalizált új és régi, szociáldinamikailag ún. „gyenge” csoportok tagjait. A zsidó-keresztény vallási hagyomány alapvető része a sorsuk felkarolására való felszólítás. Ez azonban csak az egyik része a keresztényektől is elvárható erkölcsi gondosságnak. A másik, az említett lényeges szövegrészekben is kifejezésre jutó elvárás-rész a nyelv rendeltetésének megfelelő igazmondás. Az igazmondás a valós tények átlátható és következetes alkalmazása, amiből a társadalmi rend is épülhet vagy erősödhet, a hazugság pedig az igazság elrejtése egy ki nem mondott, mögöttes gondolat érvényesítése érdekében, amelyben más társadalmi csoportok vagy szereplők a manipulációs technika áldozatává válhatnak. A társadalmi szereplők egymással való konstruktív interakcióira vonatkozó elvárások a szentírási mondanivaló elkülöníthetetlen részét képezik. Az egyház tagjainak feladata a valós természeti és lelki-szellemi világ átalakítása a remény, békesség, és a bűn rombolásával szembeni folyamatos helyreállítás jegyében. Az ettől való elfordulás egyik jele a szupranaturalizmus, míg a rombolásban való tevékeny részvétel egyik elterjedt formája a családság és hazugság eszközeit használó politikai-társadalmi uralkodó erők melletti kiállás.

Az igazságosság melletti kiállás globális pontjai

Az Egyházak Világtanácsa (*World Council of Churches; WCC*) néhány héttel ezelőtt közzétette Kenneth Mtata gondolatait *Prófétai teológia - prófétai egyház - az összetett krízis korában*⁴ címmel, amelyben a szerző a 2025. év többszörös évfordulója kapcsán kiemeli a dél-afrikai egyházak körében 40 évvel ezelőtt megjelent *Kairos Document* mondanivalóját. Ez az apartheid fenntartásával és kiszolgáltatásával szemben megszületett irat a „prófétai teológiát” ajánlja az egyházak figyelmébe az addig megfigyelhető két egyházi megnyilvánulástípus, az állam-teológia és az egyház-teológia kritikájával. Míg az állam-teológia a hatalmi *status quo* legitimálására törekszik akár a Biblia mondanivalójának elferdítésével, addig az egyházi teológia az elnyomás és igazságtalanság olcsó kegyelmével beérő ígéket hirdet a dokumentum értékelése szerint.

A szerző szerint abban az esetben beszélhetünk a *Kairos Document*-ben szereplő kairos jelenlétéről a mai társadalmakban, ha találkozzunk bennük az emberi erő vagy akarat végső jelentéssel való felruházásával, vagy veszélyeztetni az emberi méltóságot vagy Isten igazságban, békességben és mindenki számára nyitva álló életet hirdető országát. Leírását követve a kairosz-pillanat jelenlétét a következő, globálisan elterjedt jelenségekben vizsgálhatjuk:

- háborúk és militarizmus;

² (Ézs 1,17)

³ (Ézs 61,1–2)

⁴ MTATA 2025

- az exkluzivista és nacionalista jobboldali politika térhódítása;
- a többoldalú nemzetközi konszenzusok jelentőségvesztése;
- gazdasági egyenlőtlenségek;
- éghajlati veszély.

Megállapítása szerint az egyházaknak világos jelét kell adniuk a kairosz-pillanat fel- és elismerésének és hangjukat kellene hallatniuk, amikor a:

- rabszolgaság és kolonializmus szemlélete jelenik meg abban, hogy a COVID-19 vakcinák elosztásába a nyugati országok nem kívánták bevonni az afrikai kontinens országait egyenlő partnerként, vagy hogy Európa nem tekinti természetesnek az afrikai bevándorlók megjelenését;
- az imperializmus tér vissza szemünk előtt Ukrajna orosz lerohanásával vagy ezt megelőzően a kis gazdálkodókat kényszerítette térdre a nemzetközi multinacionális élelmiszeripar. Ez a szemlélet lép fel Donald Trump Panamával, Kanadával és Grönlanddal kapcsolatban bejelentett igényei formájában is;
- a demokrácia visszaszorulása látható ott, amikor a legitim módon megválasztott vezetők saját hatalmuk megerősítése érdekében irányítják a „demokratikus” folyamatokat, ahol megszűnik a kölcsönös tolerancia a politikai szereplők között és az intézmények felhasználhatók a politikai ellenfelek tönkretételére;
- a jobboldali populista mintázat elterjedésével kialakul az „ők és mi” retorikája, amikor kisebb-nagyobb csoportokat neveznek meg felelősként az általuk képviselt „többség” életének nehezedeéséért, amikor ezekkel az eszközökkel egy karizmatikus vezető vagy egy kis csoport kezébe koncentrálják a hatalmat. Termékeny talajt teremtenek a bűnbakkeresésnek és a megosztó retorikának, s ezzel gyengítik a közös kihívások megoldására irányuló lehetséges globális szintű együttműködést. Idetartozik a „post-truth” politika elterjesztése, amely demonizálja a kritikát és tagadja az olyan kellemetlen igazságokat, mint az éghajlatváltozással járó felkészülési felelősség, az egészségügyi mutatók vagy a nemzeti sérelmek túlértékelésének mellőzése;
- a populista vezetők csökkenteni igyekeznek a nemzetköziség jelentőségét, a problémák „erős ember” általi megoldását szorgalmazzák, az éghajlatváltozás antropogén okainak tagadásába kezdenek, vagy a „nekropolitika” terjesztőivé válnak, amellyel lényege szerint természetes változásként állítják be az emberek egyébként jóakarattal elkerülhető halálát.

A továbbiakban Mtata több szempontból jellemzi az egyházak gyávaságát és szégyenletes csendben maradását több konkrét esetet említve.

A felelősség érvényesítésének szinterei

További példákat mellőzve, tájékozódásként szolgálhat a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) jelenlegi aktivitásainak értékelése azzal a kiinduló megállapítással, hogy az igazságosság a teológiai etikában gyökerezik. Az LVSZ kiáll a menekültek és a genderkérdésben érintettek méltósága mellett is, éghajlati megmozdulásokat szervez, támogatja a fair trade és *fair plant* szemléletet. Bátorítja az igazság narratíváit mondó csoportokat és részt vesz a vallások közötti találkozások jelentőségének fokozásában. Alapszemlélete

szerint az igazságosság nem döntés vagy vállalás kérdése, hanem a megigazult élet elengedhetetlen kifejezése.⁵

Felhasznált irodalom

- Advocating for human rights, gender justice, climate justice, and interfaith engagement and peacebuilding*, [é. n.]
Online: <https://lutheranworld.org/what-we-do/justice-and-peace> (Utolsó megtekintés: 2025. április 28.)
- MTATA, Kenneth (2025): *Prophetic Theology, Prophetic Church – in Times of Multiple Crises*. Online: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/prophetic-theology-prophetic-church-in-times-of-multiple-crises> (Utolsó megtekintés: 2025. április 28.)

⁵ *Advocating for human rights, gender justice, climate justice, and interfaith engagement and peacebuilding*, [é. n.]

Az egyház és a társadalom összefüggései a demokrácia tükrében

Absztrakt

A demokrácia fontos intézmény, amelyet szem előtt kell tartanunk akkor, amikor politikai és egyházi kérdéseket vizsgálunk. Az egyház Krisztustól kapott küldetése alapján végzi mindennapi szolgálatát. A hívő embernek, aki az egyháznak és a társadalomnak is tagja, el kell tudni helyezni magát feladatai és szolgálata alapján a hétköznapi életben. Felvetődik a kérdés, hogy a keresztény ember politizálhat-e, illetve a nem-keresztény ember becsúszhat-e az egyház életébe? Ehhez meg kell vizsgálnunk a közjó fogalmát, amely a demokráciában a keresztény és a nem-keresztény ember gondolkodását összeköti.

Bevezetés

Az egyház és a társadalom viszonya, egyház és állam együttműködése vagy éppen egymás melletti létezése mindig is komoly kérdéseket vetett fel a történelem folyamán. Különböző korokban különböző volt a kapcsolat egyház és állam, egyház és politika, egyház és társadalom között. Előadásomban azt vizsgálom, hogy egyház és állam, tágabban egyház és társadalom milyen körülmények között tud együttműködni. Vácolom az egyház és az állam, az egyház és a politika, az egyház és a társadalom feladatát, továbbá tevékenységét egymáshoz való viszonyukban. Vagyis: mi lenne az egyház feladata a világban? Csupán az igehirdetés, a vigasztalás és karitatív munka szolgálatát végezze, vagy hallassa szavát a társadalom politikai-etikai véleményformálásában is? Küldetéséből fakadóan végezze az egyház a maga szolgálatát, vagy csak annyit és úgy vállalhat, amennyit a különböző érdekek diktálnak? Identitásához igazodva végezze szolgálatát, vagy csak annyit és úgy vállaljon, amennyit a társadalom kíván tőle? Ezek persze költői kérdések, mégis fel kell tennünk őket, mert a valóságos élethelyzetek csak ritkán költőiek...

Mi az egyház?

Az egyház a kereszténység szervezett közössége, amely az 1. században Jézus és apostolai, tanítványai működése nyomán alakult; saját meghatározása szerint Isten Krisztus által elhívott szent népe.¹ Egyrészt sajátos, a feltámadott Úr által rendelt feladata az emberek, „minden nép” tanítása, másrészt pedig olyan emberi közösség építése, amelyekben a jézusi etika valósul meg az Istenben való hit, a felebaráti szeretet, valamint a transzcendens

¹ Vö. LUTHER 1982: 29

életre tekintő reménység útján.² A közösség építése az egyházon belül az evangélium hirdetése, valamint a szentségek kiszolgáltatása révén történik.³

Az egyház a „szentek közössége”, ahogyan az apostoli hitvallásban mondjuk. Látható felépítéssel, rendelkező szervezet, de láthatatlan közösség is egyben. Az egyház célja és feladata, hogy minél több ember eljusson az Istennel való kapcsolathoz. E feladat végrehajtásában (vagy végre nem hajtásában) két évezred alatt az egyház sok változáson ment át, amelyekre részleteikben nem térhetünk ki. Megemlíthetjük például a 16. századi reformációt (Luther Márton, Kálvin János stb.) vagy a legújabb korban a 2. Vatikáni zsinatot a katolikus egyházon belül (1962–1965).

Az egyházzal kapcsolatos kérdéseinket az *ekkléziológia* illetve *ekkléziasztika* fogalmazza meg. Az első arra a kérdésre válaszol: mi az egyház? Tárgya az egyház teológiai, lélektani és történeti szociológiai megvilágítása, továbbá ezek megállapításait összefogó rendszere. A második az egyház életéről és munkájáról szól, tárgya tehát nem az egyház fogalma, hanem az egyházban folyó élet és munka a mindenkori történeti keretben, az itt és most összefüggésében.

Az egyház szerepe a társadalomban

Gyakran szembekerülünk azzal a kérdéssel, hogy az egyháznak milyen szerepe van a társadalomban, és bele kell-e szólnia a politikába. Az egyház, mint valamiféle lelkiismeret van jelen a politikával, illetve az állammal kapcsolatban, és megpróbálja felhívni a figyelmet a dolgok erkölcsi oldalára. Az egyház mint emberi közösség megalakulása óta szoros kapcsolatban áll a társadalommal. Az egyházi közösség segít az emberek terheinek hordozásában. Ha nem is mindig tud konkrét segítséget nyújtani, meg tudja hallgatni bajaikat, problémáikat, ezzel már a fájdalmakat gyógyító közösséggé válik. Az embereket ott próbálja megszólítani az egyház, ahol vannak. Nem lehet úgy hirdetni az evangéliumot az embereknek, hogy közben az egyház észre sem veszi, hogy mi minden bajuk van, illetve, hogy mi a bajok gyökere. Az egyház – ellenségeinek minden igyekezete, vagy híveinek minden elszigetelődési törekvése ellenére – nem lehet csupán falak közé szorított hitéleti intézmény. Olyan szerves része a közéletnek, amelynek a legtöbb társadalmi kérdésben érvényes megnyilatkozásokat kellene tennie felülről kapott hitbeli-világnézeti és etikai értékrendje alapján. Fontos lenne, hogy a politika ne telepedjen rá az egyházra, és ne avatkozzon bele a vallás dolgaiba. Vannak olyan témák, amelyekhez az egyháznak hozzá kell szólnia, továbbá szilárd értékrendje alapján meg kell fogalmaznia határozott álláspontját. Az egyháznak ugyanakkor az államtól függetlennek kell lennie. Az egyház egyetemes, mégis különböző formákban él.

A közélet kötelez

A kérdés továbbra sem kerülhető meg: milyen feltételek mellett vehet részt az egyház a közélet alakításában? Milyen szempontok figyelembevételével képzelhető el a közélet sze-

² Vö. SZIKORA 2001

³ Vö. *Ágostai hitvallás* VII. cikk. 1975

replőivel és erőivel való józan, átgondolt és partneri együttműködés? A fentiekben kifejtett gondolatok ismétlésének elkerülése végett csupán három szempont álljon itt:

A keresztény egyházak jelenlétére és szolgálatára tehát nagyon is szükségük lenne az európai államoknak: az egyházak morális ágensei lehetnének az értékektől megfosztott társadalomnak. Ellenkező esetben ezt az úrt más érdekek és intézmények fogják kitölteni, előbb-utóbb másfajta, nem kívánatos integrációs erőt képviselve. Nemcsak a nagyvilágban, de Európában is egyre inkább megjelennek azok a vallási-kulturális közösségek, amelyek éppen vallási alapon követelik a vallás és politika új egységét (iszlám fundamentalizmus), vagy az egyén szabadságának és az emberi méltóság gondolatának létjogosultságát. Ahhoz nem férhet kétség, hogy ahol az egyház az államtól vállal át (szociális, kulturális stb.) közfeladatot, azt ugyanolyan anyagi feltételek és elbírálás mellett végezhesse, mint az állami szektor hasonló intézményei. Az egyház sajátos hitéletére nézve viszont leszögezhető: hosszú távon állami támogatásoktól független egyházi, gyülekezeti élet csak egy lelkiiségében megújult egyház esetében képzelhető el, amelynek tagjai nemcsak teherviselésre, de áldozatokra is képesek!

A szétválasztás nem akadálya, hanem feltétele az egyház és az állam jó együttműködésének. A bibliai alapok, illetve közös hagyományaink átgondolása rávilágít arra, hogy az egyház és az állam az emberiség életének két különböző, vallási valamint mindennapi, polgári kerete. Mindkettő Isten uralma alá tartozik, és mindkettő – a maga eszközeivel – az ember javát kell, hogy szolgálja. De az egyház és az állam elkülönülő ható- és hatáskörei nem szembenállást jelentenek, hanem azt, hogy ezek kiegészítik, segítik egymást. Éppen ezért az egyház közéleti funkciója nem az egyház-állam kapcsolatának feszültségében vár megoldásra, hanem az „egyház-állam-társadalom háromszögében”⁴ definiálható.

A nemzetközi egyházi szervezetek, mint pl. az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) a keresztény hit alapján olyan Európáért munkálkodik, ahol megvalósulhatnak az emberi jogok, a béke, az igazságosság, a szabadság, továbbá a tolerancia. Az *Ökumenikus Charta* útmutatást nyújt ahhoz, hogy erősödjön az együttműködés az egyházak között Európában. Ez olyan irányvonalakat jelöl ki, amelyek valóban segítenének a konfliktusok megelőzésében.⁵ Az egyházaknak itt és most kiemelten fontos feladatuk, hogy részt vegyenek Európa, vagyis az európai társadalom formálásában. Az EEK azon munkálkodik, hogy Európában a politikai, szociális és gazdasági élet az emberek számára jó legyen. Az egyházaknak ehhez a fajta munkához egyetértésre, közös cselekvésre, együttes fellépésre, vagyis ökumenikus összefogásra van szükségük. Az egyház sohasem teheti magáévá azt a szemléletet, hogy a vallás magánügy. Ha hétköznapi életünkben megéljük, akkor bizony már közügyé válik.

Az egyház tehát „nem szégyellheti” megmutatni magát a társadalomban, így az Európai Unióban sem. A *Lisszaboni Szerződés* felismeri az egyházak közösségi szerepét, ezért az EUMSZ 17 (3) cikkely kimondja: „Elismerve identitásukat és különleges hozzájárulásukat, az Unió nyílt, átlátható és rendszeres párbeszédet tart fenn ezekkel az egyházakkal és szervezetekkel.”⁶ (Ti. az egyházakkal és vallási szervezetekkel a tagállamokban.)

⁴ Vö. HUBER 2002: 269

⁵ Vö. HARMATI 2003

⁶ *Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata*, 2012.

Összegzés

Mi tehát a célja az egyház és a teológia társadalmi-közéleti elkötelezettségének? Az, hogy az egyház és a teológia szerepvállalása által még inkább „lehetségessé váljon a politika”! De nem pártpolitikai értelemben, hanem a prófétai elkötelezés síkján: „Igyekeztek a városnak jólétén, a melybe fogságra küldöttek titeket, és könyörögjetez érette az Úrnak; mert annak jóléte lesz a ti jóléteitek”.⁷ A közjó előmozdítása, az emberhez méltó életkörülmények és együttélés feltételeinek kialakításában való szerepvállalás még nem pártpolitikai elkötelezettség, hanem a hit felelősségének megélése. Ezért a demokratikus struktúrák megerősítéséért vállalt felelősség az egyház közéleti kötelezettségének tekinthető. Mégpedig abban a tudatban, hogy a demokrácia ugyan jobbításra szoruló, de jobbításra is alkalmas együttélési forma. Kritikus szolidaritásnak, a körülmények minél alaposabb ismeretének, mérsékelt távolságtartásnak kell jellemeznie az egyház és a teológia társadalmi folyamatokhoz való viszonyát. Eközben nem hallgathatja el véleményét az igazságosabb együttélés érdekében. A vélemény kialakítása és a véleményformálás óhatatlanul hibákkal is jár. Közéleti kérdések megítélésében – ahogyan bármely más szervezet – az egyház is tévedhet. Ezért e téren az egyház nem tarthat igényt a végső igazság képviselőtére. De kötelezettsége marad, hogy a társadalmi folyamatokról szerzett információk és szakmai szempontok ismeretében, kompetens módon alakítsa ki véleményét, vállaljon részt a párbeszédben, megjelenítve a keresztény valóságértelmezést, továbbá a bibliai-teológiai etika szempontjait – a jobb iránti nyitottság alázatával. Kellő információk és ismeretek hiányában hangoztatott (szűk látókörű, racionális érveket negligáló) álláspontok súlytalanná teszik az egyház véleményét a közéletben. Adott esetben viszont éppen a gyors és határozott kiállás, a prófétai kritika, valamint az Isten igazságos ítéletére való figyelmeztetés a megkövetelt magatartás, amelynek elmulasztása újból következményekkel jár. A *Szentírásnak* nincs egységes „államtana”. Viszont kimutathatók benne a kijelentés történelmi folyamatának fejlődési szakaszai. A *Biblia* egyértelműen a teokráciát, Isten uralmának érvényesülését tartja ideálisnak.⁸ A teokrácia azt jelenti, hogy a mindenkori államhatalom az emberi együttélésnek nem a végső fokozata. A különböző államhatalmak felett is ott áll a magasabb, a legfőbb hatalom: a teremtető-gondviselő, megváltó és megszentelő Isten.⁹ A köz javának szolgálata tehát keskeny út, és az egyház magatartása nem merülhet ki társadalomkritikai szólások és moralizáló jelszavak hangoztatásában. Ugyanígy prófétai tisztét sem cserélheti fel pusztán racionális érvelésekre vagy elvtelen szervilizmusra. A szélsőségektől való tartózkodás nem menti fel az egyházat és a teológiát ama kötelezettsége alól, hogy nyilvánvalóvá tegye a keresztény hit elkötelező érvényét és következményeit mind az egyén, mind pedig a társadalom életének alakítására nézve.

⁷ (Jer 29,7) (Károli fordítás)

⁸ (Zsolt 89)

⁹ Vö. TÓTH 2001

- Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, 2012. 10. 26. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT> (Utolsó megtekintés: 2025. március 11.)
- HARMATI Béla (2003): Az egyházak és a vallások hozzájárulása az európai konfliktusok megoldásához. In TÓTH Károly szerk.: A magyar egyházak és uniós csatlakozásunk. *Ökumenikus Tanulmányi Füzetek*, 18. szám.
- HUBER, Wolfgang (1998): *Kirche in der Zeitenwende. Gesellschaftlicher Wandel und Erneuerung der Kirche*. Gütersloh. (Megjelent magyarul: HUBER, Wolfgang (2002): *Az Egyház korszakeváltás idején. Társadalmi átalakulás és az egyház megújulása*. Budapest: Kálvin.
- Konkordia Könyv. Az Evangélikus Egyház Hitvallási Iratai*. I. kötet. 1975. Budapest: Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály.
- Konkordia Könyv. Az Evangélikus Egyház Hitvallási Iratai*. II. kötet. 1975. Budapest: Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály.
- LUTHER Márton (1982): *Kis Káté*. Budapest: A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya.
- SZIKORA József (2001): Az egyház egysége a világ végén. *Új Ember*, 57(45), (2780).
- TÓTH Károly (szerk.) (2001): Vallás és politika a 21. század elején. *Ökumenikus Tanulmányi Füzetek*, 17. szám.

SZOCÁLETIKAI WORKSHOP

A MEÖT Szociáletikai
Bizottságának nyílt ülése

2025.
április 9.
szerda
14:00–16:15

Egyház és demokrácia, egyház és állam – bibliai és teológiai megközelítések

MEÖT–Székház, 1117 Budapest, Magyar tudósok krt. 3.

PROGRAM:

13:30–14:00 – Érkezés, regisztráció

14:00–15:00 – I. szekció:

- *A téma aktualitása – a demokrácia krízisjelenségei* – FAZAKAS Sándor
- *A demokrácia mennyire egyezik a bibliai mentalitással?* – SZABADOS Sándor
- Diszkusszió

Szünet

15:15–16:15 – II. szekció:

- *A háborús konfliktusok hatása a demokráciára, utóhatás, kezelés* – REGÖCZI Szabolcs
- *Az egyház felelőssége a társadalmi igazságosságért* – BÉRES Tamás
- Diszkusszió
- Zárszó/összegzés – *Az egyház és társadalom összefüggései a demokrácia tükrében* – FISCHL Vilmos

